

Republika e Kosovës • Republika Kosovo • Republic of Kosovo
Institucioni i Avokatit të Popullit • Institucija Ombudsmena • Ombudsperson Institution

IZVEŠTAJ SA PREPORUKAMA

Po službenoj dužnosti

Slučaj br. 305/2019

**u vezi sa
lečenjem osoba sa HIV-om i AIDS-om na Kosovu**

Maj, 2019

Republika e Kosovës • Republika Kosovo • Republic of Kosovo
Institucioni i Avokatit të Popullit • Institucija Ombudsmana • Ombudsperson Institution

IZVEŠTAJ SA PREPORUKAMA

po službenoj dužnosti

Slučaj br. 305/2019

**u vezi sa
lečenjem osoba sa HIV-om i AIDS-om na Kosovu**

Za: G. Uran Ismaili, ministar Ministarstva zdravstva
G. Basri Sejdiu, Generalni direktor Univerzitetske bolničke i kliničke službe
Kosova
Gđa Ardita Baraku, Glavni inspektor u Inspektoratu zdravstva

Kopija : G. Habit Hajredini, direktor Kancelarije za dobro upravljanje, Kancelarija premijera.

Priština, 15. maj 2019. godine

Sva prava zadržana: Institut Ombudsmana, Kosovo

Realizovao:

Arbërita Kryeziu

Mark Kaqinari

Alban Krasniqi

Podržano od: Fonda za Razvoj zajednice (CDF), preko granta Globalnog Fonda koji se bori protiv AIDS, TB i Malarije.

Gledišta koja su iznesena u ovom izveštaju su gledišta institucije, ispitanika i učesnika u intervjuima u fokus grupama, i ne predstavljaju svakako gledišta Globalnog Fonda ili Fonda za Razvoj zajednice (CDF).

Objavljeno 15 Maja 2019 godine

Cilj izveštaja

1. Zaštita osnovnih ljudskih prava i sloboda je bitna i veoma važna za efikasno reagovanje na prevenciji i lečenje HIV-a¹ na Kosovu. Uprkos činjenici da je Kosovo postiglo veliki napredak u reagovanju na HIV i AIDS, još uvek postoje aspekti koji zahtevaju pažnju nadležnih organa, što se tiče prava osoba pogođenih HIV-om i AIDS-om. Oni se i dalje suočavaju sa izazovima, posebno u testiranju i pristupu prevenciji, lečenju, zdravstvenoj zaštiti i drugim uslugama vezanim za HIV i AIDS. Ovi izazovi su povezani i sa ekonomskim preprekama, predrasudama i stereotipima, rodnom neravnopravnošću i prisustvom stigme i diskriminacije u zdravstvenim ustanovama.
2. Ovaj izveštaj kao prvo, ima za cilj procenu primene standarda testiranja na HIV i savetovanja na nivou zemlje, tačnije, procenu primene ključnih principa tokom testiranja na HIV, koje su: davanje saglasnosti, poverljivost, savetovanje, tačnost rezultata testiranja i povezanost sa preventivnim, zaštitnim i tretmanskim uslugama za HIV. Kao drugo, ovaj izveštaj ima za cilj da proceni efektivnu realizaciju prava osoba koje žive sa HIV-om na Kosovu u odnosu na pristup nezi i lečenju, fokusirajući se posebno na diskriminaciju, nejednakost, neuspeh u zaštiti prava, kao i lečenju dece koja žive sa HIV-om.²
3. Ova prava, zaštićena Ustavom i međunarodnim instrumentima, primenjuju se u praksi kroz zakone, politiku i strategija, čija će primena biti analizirana ovim izveštajem i na kraju će se izlaziti sa zaključcima i preporukama u vezi poboljšanja stanja što se tiče osoba koje žive sa HIV-om, iz perspektive ljudskih prava.

Nadležnost Ombudsmana

4. Ustav Republike Kosovo (u daljem tekstu: Ustav), u članu 132. stav 1. utvrđuje sledeće: "*Ombudsman nadzire i štiti prava i slobode pojedinaca od nezakonitih i neregularnih radnji javnih organa.*", dok stav 3. utvrđuje: „*Bilo koji drugi organ ili institucija, koja sprovodi legitimnu vlast u Republici Kosovo je dužna da odgovori na zahteve Ombudsmana i da mu/joj predstavi sva dokumenta i informacije koje su od njega zatražena u saglasnosti sa zakonom.*"
5. Prema Zakonu br. 05/L-019 o Ombudsmanu, Ombudsman, između ostalog, ima sledeće nadležnosti i odgovornosti:
 - "*da skrene pažnju na slučajeve kada institucije krše ljudska prava i da podnese preporuke da se prekine sa takvim slučajevima, a kada je to neophodno da izrazi svoje mišljenje o stavovima i reagovanju odgovarajućih autoriteta u vezi takvih slučajeva;*" (član 18. stav 1. tačka 1.2).

¹ Acquired Immunodeficiency Syndrome (sindrom stečene imunodeficijencije) je najteža faza infekcije sa HIV-om.

² Održani sastanci 8. januara 2019. i 15. marta 2019. godine, gde je prisutan bio i predstavnik Ombudsmana.

- "da preporučuje Vladu, Skupštinu i druge nadležne institucije Republike Kosovo o pitanjima koje se odnose na unapređivanje i zaštitu ljudskih prava i sloboda, ravnopravnosti i nediskriminacije" (član 18. stav 1. tačka 5).
- "da objavi obaveštenja, mišljenja, preporuke, predloge i svoje izveštaje" (član 18. stav 1. tačka 6).
- "da preporuči donošenje novih zakona u Skupštini, izmene zakona koji su na snazi i donošenje ili izmene podzakonskih i upravnih akata od strane institucija Republike Kosovo" (član 18. stav 1. tačka 7).
- "da pripremi godišnje, periodične i druge izveštaje o stanju osnovnih ljudskih prava i sloboda, ravnopravnosti i diskriminacije i da obavlja istraživanje o pitanjima osnovnih ljudskih prava i sloboda, ravnopravnosti i diskriminacije u Republici Kosovo" (član 18. stav 1. tačka 8).
- "da preporuči Skupštini usklađivanje zakonodavstva sa međunarodnim standardima o ljudskim pravima i slobodama kao i njihovu efektivnu primenu" (član 18. stav 1. tačka 9).

Slanje ovog izveštaja nadležnim institucijama kao i objavljivanje istog, Ombudsman namerava da obavlja ove ustavne i zakonske odgovornosti.

Opis slučaja

6. Ovaj izveštaj je pokrenut po službenoj dužnosti (Ex-Officio) od strane Ombudsmana na osnovu diskusija³ na sastancima grupe za zagovaranje⁴ iz programa za prevenciju HIV-a, konsultativnim sastancima sa organizacijama koje rade u oblasti prava osoba koje žive sa HIV-om na Kosovu, izveštaja Ombudsmana o reproduktivnom zdravlju⁵, kao i nalazima iz istrage vršene po službenoj dužnosti vezano za ovaj izveštaj.

³ Sastanci održani 8. januara 2019. i 15. marta 2019. godine, gde je bio prisutan i predstavnik Ombudsmana.

⁴ Program HIV-a na Kosovu je usredsređen na prevenciju HIV-a i, između ostalog, teži jačanju i razvoju relevantne politike i zajedničkog javnog zagovaranja između interesnih strana, civilnog društva i relevantnih struktura vlade. Ovaj program, u okviru Koordinacionog mehanizma za HIV i TB, uspostavio je tehničku grupu poznatu kao grupa programa zagovaranja (Programme Advocacy Group - PAG), koji se sastoji od predstavnika osoba koje žive sa HIV-om i ključne populacije (muškarci koji imaju seks sa muškarcima, korisnici injektivnih droga i radnice seksa), javnih, vladinih i nevladinih institucija i međunarodnih institucija koje će raditi u vezi sa pravnim, regulatornim ili kulturnim preprekama za razvoj efikasnih intervencija. PAG je počeo sa radom sredinom 2017. godine, i do sada je održao niz sastanaka i radionica sa svojim predstavnicima kako bi se unapredila agenda grupe, sa fokusom na poboljšanje usluga za ključnu populaciju, rupe u zakonu, smanjenje stigme i diskriminacije u vezi sa HIV-om.

⁵ Institucija Ombudsmana, Prava na seksualno i reproduktivno zdravlje na Kosovu: Stvarnost van zakona, decembar 2016, dostupno na: <https://www.oik-rks.org/2016/12/08/raporti-te-drejtat-ne-shendetin-seksual-dhe-riprodhues-ne-kosove-nje-realitet-pertej-ligjit/>.

Aktivnosti Institucije ombudsmana

7. Dana 8. aprila 2019. godine, predstavnici Institucije ombudsmana (IO) sastali su se sa direktorom Klinike za infektivne bolesti (KIB) u Prištini, kako bi dobili informacije o lečenju i pružanju usluga osobama sa HIV-om i AIDS-om. Međutim, direktor KIB-a uz nepristojno ponašanje, odbio je da daje informacije predstavnicima IO-a, uz obrazloženje da oni prvo treba da se jave Kancelariju za prava pacijenata, a nakon dobijanja njihove saglasnosti, trebaju da zakažu sastanak sa direktorom KIB-a.
8. Nakon ovoga, predstavnici IO-a su se sastali sa šefom odeljenja A, gde se leče pacijenti sa HIV-om i AIDS-om i u febrilnom stanju. Tamo su dobili informaciju da ovo odeljenje ima 22. kreveta, dok za ove bolesnike se staraju tri lekara infektologa i osam bolničara, gde se pruža 24-satna usluga. Objasnili su da trenutno leče i nadgledaju 35 pacijenata zaraženih HIV-om, od kojih su 5 ženskog pola i jedna maloletna osoba od 13 godina. Oni su naveli da u ovom odeljenju postoje dva pacijenta koji se leče oko 20 godina, dok većina njih primaju terapiju kod kuće, a 5 njih odbijaju da se leče, i trenutno samo tri pacijenta leže u ovom odeljenju, gde jedan od njih je zatvorenik. Tokom razgovora, šef odeljenja A je izjavio da tokom preopterećenja odeljenja pacijentima sa infekcijom sezonskog gripa, soba br. 2 (u kojoj su ležali pacijenti sa HIV-om i AIDS-om) se oslobodila a pacijenti su bili premešteni u hodnicima, ali ovo stanje je trajalo samo jednu sedmicu i za to vreme nijedan od pacijenata sa HIV-om nije bio lečen. On je naglasio da rezultati iz analize CD4 i virusnog opterećenja daju se pacijentima usmeno kako bi se zaštitila njihova poverljivost. On je naglasio da neispravna oprema za testiranje ovih analiza izaziva mnoge poteškoće u praćenju stanja pacijenta. On je takođe naglasio da u ovom odeljenju nema HIV-inficiranih trudnica koje se leče, dodajući da su imali poteškoće u lečenju maloletnika zaraženih HIV-om, jer nije bilo pedijatrijskog lečenja (terapije) za decu zaraženu HIV-om, nego su se lečili terapijom za odrasle. Šef Odeljenja A je izjavio da je ovaj slučaj izazvao zabrinutost jer roditelji, braća i sestre maloletnika su HIV negativni. Prema njegovim rečima, maloletnik je bio intervjuisan od dečijeg psihologa, ali nisu našli nikakve elemente zlostavljanja iz kojih bi ovo dete moglo biti zaraženo. Međutim, prema njegovim rečima, maloletnik je u ranijim fazama bio lečen sa dva/tri doze krvi i krvnih proizvoda u odeljenju ORL-a, ali nije izrazio sumnju da bi mogao biti zaražen transfuzijom krvi, jer, prema njemu, krv se obavezno testira pre nego što se daje pacijentu. Na kraju, šef odeljenja A naglasio da je njegovom odeljenju potreban klinički psiholog za psiho-socijalni tretman HIV/AIDS pacijenata kao i da se obezbedi dodatni inventar i polu-invazioni monitor u sobi br. 2, gde se leče pacijenti zaraženi HIV-om i AIDS-om.
9. Predstavnici IO-a su se sastali sa anesteziologom iz klinike za anesteziologiju kako bi proverili informacije da pacijenti, koji se operišu prema planu na Klinici hirurgije u Prištini su obavezni da uprkos svojoj volji, pored opštih analiza (*Se, hemogram, formula leukocita, hematologija i koagulacija, glikemija, urea, kreatinin, hepatogram, transijanaza, alkalna fosfataza, Gama GT, pregled urina*) urade i test na HIV, HBsAg i HCV. Tokom razgovora, anesteziolog je priznao da se pacijentu ne daje

odobrenje za operaciju ukoliko ne obezbedi gore navedene analize i kao dokaz, obezbedio nam je obrazac za laboratorijsku analizu jedne od hirurških klinika u kojoj, između ostalog, pisalo: "Bez kompletne analiza pacijentu se ne daje odobrenje za operaciju"; i, prema njegovim rečima, ovim postupkom klinika krši prava pacijenata na obavezno lečenje i da ovaj postupak zdravstvenih organa je neosnovan i neopravdan. Isto važi i za ginekološku/akušersku kliniku u UBKSK-u. Sve trudnice, koje idu na porođaj carskim rezom, pre operacije se upućuju da urade ova tri testa. To se radi u cilju zaštite medicinskog osoblja. Međutim, sprečavanje infekcije sa majke na dete treba da se počne veoma rano, kako bi HIV pozitivna majka rodila HIV negativno dete. Ako se test vrši nekoliko dana pre porođaja, to se ne može sprečiti. Na osnovu informacija od stručnjaka oblasti koji učestvuju u operativnim ekipama, kaže da se ista praksa sledi i u privatnim institucijama na Kosovu.

10. Istog dana, predstavnici IO-a su održali zajednički sastanak sa direktorom Nacionalnog instituta za javno zdravlje Kosova (NIJZK) i sa šefom Odeljenja za mikrobiologiju, sa kojima su razgovarali o testovima krvi (CD4 i virusno opterećenje) za pacijente sa HIV-om i AIDS-om na Kosovu. Oni su istakli da odlukom ministra zdravstva (MZ) br. 06/14, od 16. januara 2014. godine, od 2014. godine naovamo, laboratorije za tuberkulozu i HIV u NIJZK-u su određene kao referentne laboratorije za dijagnostiku tuberkuloze i HIV-a na Kosovu, bez stvaranja potrebnih preduslova i bez povećanja broja osoblja. Oni su istakli da je tokom 2018. godine testirano 1.258 uzoraka krvi analizom „ELISA“ (enzim povezan imunosorbent testom) IV. generacije a samo 7 njih su bili pozitivni⁶. S druge strane, tokom 2019. godine testirano je 351 uzoraka krvi, od kojih su 4 bila pozitivni. Što se tiče saradnje privatnih laboratorija i prijavljivanja slučajeva HIV-a i AIDS-a u NIJZK, oni su objasnili da nemaju informacije da postoje licencirane laboratorije, tako da mogu biti slučajeva zaraze koji nisu prijavljeni. U vezi sa radom opreme za testiranje CD4 i virusnog opterećenja, rekli su da imaju problema sa radom aparature i poteškoće u nabavci reagensa i rekli su da aparat *Flowcytometer FASCount BD* za merenje ćelija CD4 kod osoba zaraženih HIV-om nije radio od decembra 2018. godine, a isti je ponovo funkcionalizovan 4. februara 2019. godine. Takođe su naveli da tokom ovog perioda, 5 ili 6 pacijenata su ostali bez rezultata analize CD4. Što se tiče aparata *COBAS 4800*, koji se koristi za merenje virusnog opterećenja, oni su izjavili da imaju kvar u adapteru i nakon konsultacija sa odgovornim licima u NIJZK-u, obezbeđeni su delovi koji se moraju zameniti i plaćeni su iz budžeta NIJZK-a za servisiranje. Obećali su da će ovaj aparat ponovo raditi u narednih nekoliko dana, ali sada je potreban pribor⁷ za sprovođenje testove na oba aparata a zahtev za nabavku pribora za merenje virusnog opterećenja HIV, kao i pribora za merenje broja ćelija CD4 kod osoba koje žive sa HIV-om, poslate su u MZ i čekamo nabavku od njih.

⁶ Svako lice za koje se sumnja za HIV Rapid Test-om, a onda se testira sa ELISA, i ako je rezultat pozitivan, treba da se potvrdi drugim specifičnim testom.

⁷ Odgovarajući reagensi za CD4 i virusno opterećenje.

11. Dana 12. aprila 2019. godine, predstavnik IO-a je bio na zajedničkim sastankom sa šefom Odeljenja za javno zdravlje Ministarstva zdravstva (MZ) i koordinatorkom Programa za HIV-a MZ-a, sa kojima je razgovarao o pitanju HIV/AIDS-a na Kosovu. Oni su naveli da finansiranje vezano za HIV/AIDS na Kosovu se vrši isključivo od MZ-a, koje podrazumeva dijagnostiku i lečenje ovih pacijenata. Prema njihovim rečima, do 2017. godine, uzorci krvi pacijenata na Kosovu, vezano za analize CD4 i virusnog opterećenja, poslani su na laboratorijske analize u Francuskoj, međutim nakon tog perioda, iste se sada vrše u laboratorijama NIJZK-a. Oni su tvrdili da MZ nema posebne budžetske stavke vezano za programe finansiranja za HIV i AIDS na Kosovu, ali finansijska sredstva se izdvajaju iz budžeta MZ-a po potrebi i, kao ishod ovog stanja, često se suočavaju sa poteškoćama prilikom obezbeđivanja lekova i reagensa za aparate kojima se vrše analize CD4 i virusnog opterećenja. Oni su naveli da Kosovski komitet za HIV je funkcionalan, dok Kosovski savet za kliničke vodiče i protokole, uz podršku Fonda Ujedinjenih nacija za stanovništvo (UNFPA), izdali su vodič br. 4, pod nazivom „Vodič za usluge testiranja na HIV“. Što se tiče testiranja na HIV u privatnim institucijama, oni su naveli da se ovaj test vrši u mnogim privatnim institucijama u Republici Kosovo, ali nisu bili u stanju da preciziraju koje od ovih institucija vrše ove testove (rapid testove) i prijave u NIJZK kada nailaze na HIV pozitivan slučaj, u skladu sa zakonodavstvom. Oni su naveli da u Klinici za infektivne bolesti u Prištini postoji Centar za dobrovoljno testiranje tako da tokom 2018. godine testirane su 332 osobe (205 muškaraca i 127 žena), od kojih je 6 bilo HIV pozitivno, dok statistika ovog centra nije obradila informacije o testiranju trudnica i dece. Što se tiče obezbeđivanja ARV terapije za decu, oni su rekli da takvi lekovi nisu predviđeni u listi esencijalnih lekova, ističući da u prošlosti nije bilo dece pod terapijom i da slučaj maloletnika u KIB-u "čini izuzetak". Prema njima, uključivanje lekova u esencijalnoj listi vrši se u skladu sa zahtevima zdravstvenih organa iz odgovarajućih oblasti, dodajući da nabavka zdravstvenih artikala i reagensa vrši se prema planiranju zdravstvenih ustanova. Oni nisu oklevali da odgovornost za troškove bez pokrića za pribor prenesu NIJZK-u, navodeći da MZ je vršilo nabavku dovoljnih količina i prema zahtevima NIJZK-a, međutim oni nisu uspeali da dobro upravljaju situacijom i sada su suočavaju sa posledicama. Oni su naveli da MZ ima trogodišnji ugovor sa ekonomskim operaterom za nabavku pribora za CD4 i virusno opterećenje, međutim NIJZK je premašio dozvoljenu vrednost za proizvod, stoga, nakon što su bili obavesteni od NIJZK-a o nefunkcionisanju aparata zbog nedostatka reagenasa, MZ je raspisalo tender za nabavku pribora, a isti je zatvoren 4. aprila 2019. godine, međutim nije se prijavio nijedan ponuđač. Predstavnik IO-a obavestio ih je o stanju nastalom u hirurškim klinikama u vezi sa obaveznim testiranjem pacijenta pre nego što se podvrgnu elektivnoj hirurgiji i oni su izrazili iznenađenje u vezi sa zahtevima ove prirode i izrazili su mišljenje da iste nisu potrebne. Oni su takođe rekli da je izrađeno Administrativno uputstvo (br. 01/2019) o delatnostima, strukturi i funkcijama zdravstvenih usluga za HIV/AIDS, koje zamenjuje Administrativno uputstvo (zdravstvo) br. 02/2011 o delatnostima, strukturi i funkcijama zdravstvenih usluga za HIV/AIDS. Međutim, bez obzira na to, oseća se potreba za izradom Vodiča/

Protokola za lečenje i upravljanje slučajevima sa HIV-om i standardnim operativnim procedurama.

12. Istog dana, predstavnici IO-a su se sastali sa zamenicom glavne inspektorke Inspektorata zdravstva sa kojom su razgovarali o eventualnim žalbama u vezi sa slučajevima HIV/AIDS-a na Kosovu. Ona ih je upoznala da se glavna inspektorica nalazi na službenom putovanju u inostranstvu i da ona nije imala nikakve informacije o mogućim žalbama ove vrste, bilo oko testiranja, tretmana ili ugrožavanja poverljivosti zaraženih pacijenata sa HIV-om, osim jednog slučaja koji je prijavljen pre mnogo godina u inspektoratu u vezi sumnje da jedna žena je imala ozbiljne zdravstvene komplikacije kao ishod krvne transfuzije. Ona je obećala da čim se glavna inspektorica vrati, obavestiće nas tačno sa podacima koje ima Inspektorat zdravstva.
13. Istog dana, predstavnici IO-a su se sastali sa direktorom Odeljenja za odnose sa javnošću pri Državnoj agenciji za zaštitu ličnih podataka, koja ima zakonsku odgovornost za nadzor nad sprovođenjem pravila za zaštitu ličnih podataka. Tokom razgovora, predstavnici IO-a su postavili pitanja u vezi nekog slučaja osoba sa HIV/AIDS-om koje se tretiraju od ove agencije u smislu donošenja odluka o podnetim žalbama, inspekcijama i kontrolama, informisanju javnosti i promovisanju i podrška osnovnim pravima na zaštitu ličnih podataka, što je deo glavnog delokruga u okviru misije Agencije. On je najavio da, barem do sada, Agencija nije imala nijednu jedinu žalbu i naveo je da u UBKSK-u i u opštim regionalnim bolnicama zaposleni su službenici za zaštitu ličnih podataka i da isti imaju blisku saradnju sa agencijom. On je dodao da tokom 2018. godine, Agencija je organizovala informativne kampanje sa zdravstvenim radnicima u 7 opštih regionalnih bolnica na Kosovu i da su bili informisani izbliza o svojim dužnostima i odgovornostima, navodeći da oni treba da potpišu izjave o poverljivosti i da se njihove izjave čuvaju u njihovim dosijeima, dok kada je u pitanju privatnost pacijenta, on mora dati pismenu saglasnost u vezi pristupa tim informacijama. On je rekao da se Agencija trenutno nalazi u procesu restrukturiranja, u skladu sa novim zakonom o zaštiti ličnih podataka, koji je objavljen u Službenom glasniku 25. februara 2019. godine.
14. Dana 25. aprila 2019. godine, održan je konsultativni sastanak (fokus grupa) sa odgovornim institucijama i nevladinim organizacijama koje se bave pitanjima osoba zaraženih HIV-om i ključnim populacijama, gde je vođena plodna diskusija o trenutnom stanju za pristup uslugama i lečenju lica sa HIV-om, izazovi sa kojima se ovi ljudi suočavaju i radnje koje treba preduzeti za poboljšanje stanja u budućnosti.

Pravna osnova

15. Član 21. stavovi 2. i 3. Ustava Republike Kosovo (u daljem tekstu: Ustav) utvrđuje sledeće: *"Republika Kosovo štiti i garantuje osnovna ljudska prava i slobode predviđene ovim Ustavom, svi su dužni da poštuju osnovna ljudska prava i slobode ostalih."*

16. Član 22. Ustava utvrđuje: *"Ljudska prava i slobode, koja su utvrđena sledećim međunarodnim sporazumima i instrumentima garantovana su ovim Ustavom, i direktno se primenjuju na teritoriji Republike Kosovo i imaju premoć, u slučaju konflikta, nad svim zakonskim odredbama i ostalim aktima javnih institucija"*, dok član 23. utvrđuje: *"Ljudsko dostojanstvo je neosporivo i predstavlja osnov svih ljudskih prava i osnovnih sloboda"*.
17. Dok u članu 24. Ustava garantuje se jednak tretman. Tamo se navodi sledeće: *"Svi su pred zakonom jednaki [i to] niko se ne sme diskriminisati na osnovu rase, boje, pola, jezika, veroispovesti, političkog ili drugog uverenja, nacionalnog ili društvenog porekla, veze sa nekom zajednicom, imovine ekonomskog i socijalnog stanja, seksualnog opredeljenja, rođenja, ograničene sposobnosti ili nekog drugog ličnog statusa."*
18. Član 26. Ustava garantuje pravo na lični integritet. Tamo se utvrđuje: *"Svako lice ima pravo na poštovanje njegovog/ njenog fizičkog i psihičkog integriteta, što uključuje:*
[...]
(2) pravo na kontrolu njenog/ njegovog tela, u skladu sa zakonom;
(3) pravo na ne-podvrgavanje lečenju, bez njegovog/njenog davanja saglasnosti, na osnovu zakona."
19. Član 36. stav 1. Ustava utvrđuje: *"Svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, nepovredivost stana i tajnost pisama, telefona i drugih sredstava opštenja"*; dok član 53. glasi: *"Osnovna prava i slobode zagantovana ovim Ustavom se tumače u saglasnosti sa sudskom odlukom Evropskog suda za ljudska prava."*
20. Ustav direktno čini primenjivim u pravnom poretku Kosova niz instrumenata i međunarodnih sporazuma u oblasti ljudskih prava. Tamo je navedeno da ovi akti sprovode se direktno u Republici Kosovo i da imaju prioritet u slučaju sukoba, protiv odredbi zakona i drugih akata javnih institucija, uključujući Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i protokole. Stav 1. člana 8. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu: Konvencija) predviđa: *"Svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske"*.
21. Stav 1. člana 4. Zakona br. 04/L-125 o zdravstvu utvrđuje: *"Sprovođenje ovog zakona izvršiće se ispoštujući dostojanstvo, osnovna ljudska prava i slobode utvrđenim Ustavom Republike Kosova, sporazumima i međunarodnim instrumentima, koje se garantuju Ustavom, i neposredno se sprovode u Republici Kosova"*; dok paragraf 5. istog člana propisuje: *"Prava i odgovornosti građana, stanovnika, kao i drugih korisnika zdravstvene zaštite su regulisana Zakonom o pravima i odgovornostima građana u zdravstvenoj zaštiti."*
22. Stav 1. člana 5. Zakona br. 04/L-125 o zdravstvu utvrđuje: *"Zdravstvena zaštita se sprovodi rukovodeći se sledećim osnovnim principima."* Dok stav 1.2. definiše sledeće: *"sveobuhvatnost i nediskriminacija: Jednake zdravstvene standarde"*

za sve građane i stanovnike obezbeđujući standarde tokom ispunjavanja zahteva na svim nivoima zdravstvene zaštite, kao i obezbeđivanje zdravstvene zaštite bez diskriminacije u vezi sa polom, nacijom, rasom, bojom kože, jezikom, verom, političkim uverenjima, socijalnim statusom, imovinskim stanjem, stepenom fizičkih i mentalnih sposobnosti, porodičnim statusom i starošću.“ Dok stav 1.3. istog člana kaže: „, kvaliteta: primena međunarodnih standarda u procesu organizacije i razvoja i ponude zdravstvene zaštite, u vezi sa svim aspektima uključujući: fokusiranu obuku na pacijente, korišćenje resursa, organizaciju rada, edukaciju, licenciranje, akreditaciju, etičke smernice i zaštitu interesa korisnika zdravstvenih usluga.“

23. Stav 1. člana 12. Zakona br. 04/L-125 o zdravstvu utvrđuje: "Zdravstvena zaštita se sprovodi kroz sledeće mere i aktivnosti: [...] sprečavanje, rano otkrivanje, i **tretiranje** zavisnih bolesti, **bolesti sa seksualnim prenošenjem, i HIV infekcije.**" Dok član 24. obavezuje: "U slučaju kada institucija zdravstvene zaštite nije u stanju da pruža potrebnu zdravstvenu zaštitu u okviru njenog delokruga, ona je obavezna da preporuči građaninu odlazak u drugu zdravstvenu instituciju koja je u mogućnosti da tretira poseban slučaj, uz odgovarajuću medicinsku dokumentaciju, poštujući sistem referisanja iz člana 16. stav 3. ovog zakona."
24. Stav 2. člana 52. Zakona br. 04/L-125 o zdravstvu utvrđuje: „Zdravstvena institucija iz stava 1 ovog člana je odgovorna za sakupljanje, čuvanje, i nadziranje podataka na redovan i bezbedan način, lak pristup do podataka, zaštitu i konfidencialitet ličnih podataka, zaštitu podataka od zloupotrebe, saglasno sa zakonima na snazi.“; i: "Zdravstveni stručnjak i zdravstvena institucija trebaju podneti izveštaj o njihovim uslugama [...] i očuvanja profesionalne tajne⁸, u skladu sa zakonom."
25. Stav 1. člana 3. Zakona br. 02/L-109 o sprečavanju i suzbijanju zaraznih bolesti utvrđuje: "Zarazne bolesti u smislu ovog zakona, čije sprečavanje je od interesa za Kosovo su.: [...] B 20 - B24, HIV infekcija, AIDS [...]." Dok član 10. kaže: "U cilju pravovremenog otkrivanja izvora infekcije i puteva njenog prenošenja zdravstvene ustanove su duže da obavljaju: [...] Ispitivanje prisustva hepatičnih markera B i C, HIV virusa i sifilisa, dobrovoljnog davanja krvi; [...]." A stav 2. člana 27. kaže: "Lica nosioci antigena hepatitisa B i C i HIV-a moraju se strogo ponašati prema odgovarajućim stručnim uputstvima lekara kako ne bi širili bolest."
26. Stav 1. člana 4. Zakona br. 2004/38 o pravima i odgovornostima stanovnika Kosova u zdravstvenom sistemu navodi: "Svaki stanovnik ima pravo na zdravstvenu zaštitu u skladu sa njegovim zdravstvenim stanjem. Zdravstvena zaštita treba da bude adekvatna i trajno dostupna svima, bez diskriminacije.“ Stav 5. ovog člana utvrđuje: „Zdravstvena zaštita je lišena bilo kakve diskriminacije ukoliko, pri pružanju zdravstvenih usluga, stanovnici nisu diskriminirani po osnovu njihovog društvenog položaja, političkih ubeđenja, porekla, nacionalnosti, vere, pola, seksualnih sklonosti,

⁸ Zakon br. 04/L-125, član 3 (Definicije), stav 1.33: **Profesionalna tajna** - čuvanje podataka o zdravstvenom stanju korisnika zdravstvenih usluga od pristupa neovlašćenih lica.

starosti, bračnog stanja, fizičkih ili mentalnih nedostataka, kvalifikacija ili po bilo kom drugom osnovu [...].“

27. Stav 1. člana 6. Zakona br. 2004/38 o pravima i odgovornostima stanovnika Kosova u zdravstvenom sistemu utvrđuje: **"U toku pružanja usluga zdravstvene zaštite, moraju se poštovati ljudsko dostojanstvo stanovnika, privatnost, lični integritet i verska ubeđenja"**, dok stav 2. ovog člana propisuje: *"U slučaju da odredbe ovog Zakona ne određuju drugačije, samo neophodne intervencije za zdravstvenu zaštitu stanovnika mogu da se izvrše bez njegove saglasnosti."*
28. Stav 1. člana 9. Zakona br. 2004/38 o pravima i odgovornostima stanovnika Kosova u zdravstvenom sistemu utvrđuje: *"U slučaju da odredbe ovog Zakona ne određuju drugačije, samo neophodne intervencije za zdravstvenu zaštitu stanovnika mogu da se izvrše bez njegove saglasnosti."*; u stavu 2 glasi: *„Građanin ima pravo da dobije detaljne informacije o: a) zdravstvenom statusu, uključujući medicinsku procenu (...); h) uspeh ili neuspeh bilo kojeg dovršenog ispitivanja ili intervencije, uključujući rezultate koji se razlikuju od očekivanih, i razloge za to [...].“*
29. Stav 1. člana 20. Zakona br. 2004/38 o pravima i odgovornostima stanovnika Kosova u zdravstvenom sistemu utvrđuje: *"Stanovnik ima pravo na zaštitu poverljivosti i privatnosti svojih ličnih podataka, informacija vezanih za njegovo zdravstveno stanje i medicinski tretman, kao i bilo kojih drugih informacija koje se nalaze u njegovoj zdravstvenoj dokumentaciji."*; U stavu 2. se navodi: *"Stanovnik ima pravo da izjavi ko može da dobije informacije o njegovoj bolesti i očekivanom ishodu odnosno ko nema pravo da bude delimično ili u potpunosti upoznat sa njegovim zdravstvenim podacima."*
30. Zakon br. 06/L-082 o zaštiti ličnih podataka, u članu 3. stav 1. tačka 1. utvrđuje: **"Lični podaci– znači svaka informacija koja se odnosi na fizičko lice čiji je identitet utvrđen ili se može utvrditi ('subjekat podataka'); fizičko lice čiji se identitet može utvrditi je lice koje se može identifikovati, direktno ili indirektno, naročito čiji identitet se može utvrditi na osnovu imena, identifikacionog broja, podataka o lokaciji, on line identifikatora ili jednog ili više specifičnih faktora koji se odnose na fizički, psihološki, genetski, mentalni, ekonomski, kulturni ili društveni identitet tog fizičkog lica“**; dok tačka 4. stava 1. istog člana predviđa: **"Klasifikacija ličnih podataka – obeležavanje ličnih podataka kako bi dokazivali svoju osetljivu prirodu. Za tajne podatke treba odrediti uslove, prema kojima korisnik može da obavi svoju obradu. Klasificiranje treba ostati prikačeno na osetljive lične podatke do brisanja, uništavanja ili anonimizacije istih“**; dok tačka 25. istog stava i člana predviđa: **"Osetljive lične podatke – Lični podaci koji otkrivaju etničko ili rasno poreklo, političke ili filozofske stavove, versku pripadnost, članstvo u sindikatu ili bilo koji podatak koji se odnosi na zdravstveno stanje⁹ ili seksualni život, svako učešće ili uklanjanje iz krivičnih ili prekršajnih evidencija zadržanih u skladu sa zakonom.**

⁹ U članu 3, stava 1.21, se definišu ovako zdravstveni podaci: *„Zdravstveni podaci – lični podaci koji se odnose na fizičko i mentalno zdravlje fizičkog lica, uključujući i pružanje usluga zdravstvene nege i koja pokazuje informacije u vezi sa njegovim ili njenim zdravstvenim stanjem“;*

Biometrijske karakteristike se smatraju i osetljivim ličnim podacima ako iste omogućuju identifikaciju subjekta podataka u vezi sa bilo kojom od gore pomenutih okolnosti u ovom podstavu“ A član 8. stav 4. istog zakona predviđa: "Posebne kategorije ličnih podataka¹⁰ moraju se zaštititi i klasifikovati na poseban način u cilju sprečavanja neovlašćenog pristupa i korišćenja [...]."

31. Član 1. Administrativnog uputstva (zdravstvo) br. 02/2011 o delatnosti, strukturi i funkcijama zdravstvenih usluga za HIV/AIDS utvrđuje: "*Ovo Administrativno uputstvo reguliše organizovanje, upravljanje, strukturu i delatnost zdravstvenih usluga koje se pružaju od strane zdravstvenih ustanova za prevenciju, tretiranje i kontrolu HIV/AIDS"*; a član 4. kaže: "*Ministarstvo zdravstva formira **Kosovski komitet za HIV/AIDS.***"
32. Stav 1. člana 5. Administrativnog uputstva (zdravstvo) br. 02/2011 o delatnosti, strukturi i funkcijama zdravstvenih usluga za HIV/AIDS utvrđuje: "*Prava osoba koje žive sa HIV-om su: 1.1 Osobe koje žive sa HIV/AIDS primaće zaštitu, podršku i usluge tretiranja saglasno sa međunarodnim dobrim praksama.*" Dok stav 1.5 ovog člana propisuje: „*Čuvanje konfidencijalnosti za njihovo infektiranje sa HIV*“.
33. Stav 1. člana 15. Administrativnog uputstva (zdravstvo) br. 02/2011 o delatnosti, strukturi i funkcijama zdravstvenih usluga za HIV/AIDS utvrđuje: "*Rezultatima testiranja za HIV-pozitiv se upoznaje samo:*
- 1.1. Testirana osoba;*
 - 1.2 Suprugu, suprugi ili saoživaocu/ saoživace, roditeljima ili zakonskog staratelja kada ovaj zadnji je maloletan ili izgubio sposobnost da djeluje;*
 - 1.3. Osoblju koji ima zadatak da se bavi savetovanjem i informisanjem, za rezultat HIV, pozitiv testiranja;*
 - 1.4 Osoblje koje se brine i tretira inficiranu osobu u zdravstvenim institucijama, revaspitnim institucijama, rezidentne socijalnog staranja, zatvora ili mesta pritvora.*
34. Član 1. Administrativnog uputstva 15/2013, Povelja o pravima i obavezama pacijenata, utvrđuje: "*Ovim Administrativnim uputstvom utvrđuju se obaveze zdravstvenih ustanova i zdravstvenih stručnjaka u poštovanju prava pacijenata.*"
35. Član 1. Administrativnog uputstva (MZ) br. 08/2015 o kliničkim vodičima i protokolima utvrđuje: "*Ovim Administrativnim uputstvom osniva se organizaciona struktura, utvrđuju zadaci, sastav administrativnih organa, vremenski rokovi za izradu, revidaciju i revokaciju kliničkih vodiča i protokola na teritoriji Republike Kosova, u cilju poboljšanja kvaliteta i bezbednosti zdravstvenih usluga.*"

Međunarodni standardi

¹⁰ Prema članu 8, stav 1, ovog Zakona, u posebne kategorije ličnih podataka spadaju i podaci vezani za zdravlje.

36. Ovaj deo će se usredsrediti na međunarodne prakse i standarde vezane za teme obuhvaćene ovim izveštajem, vezano za lečenje HIV/AIDS-a iz perspektive ljudskih prava.
37. Od samog početka treba isticati da je opšte prihvaćeno da u međunarodnom pravu o ljudskim pravima, HIV/AIDS postavlja mnoga pitanja vezano za ljudska prava. Opšti pristup (bez diskriminacije) zdravstvenoj zaštiti i lečenju je veoma važna komponenta prava na zdravlje ljudi koji žive sa HIV/AIDS-om¹¹. Generalno, ljudska prava i javno zdravlje imaju isti cilj za promovisanje i zaštitu prava na dobar život svih pojedinaca¹². Bečka deklaracija i akcioni program, odobreno od Svetske konferencija o ljudskim pravima 1993. godine, potvrdila je da su sva ljudska prava univerzalna, neodvojiva, međusobno povezana i međusobno zavisna.¹³
38. Prema zajedničkom programu Ujedinjenih nacija za HIV/AIDS (UNAIDS)¹⁴, glavni principi ljudskih prava koji su neophodni za efikasno reagovanje država na HIV, mogu se naći u nekoliko međunarodnih instrumenata: 1) Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima; 2) Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njeni protokoli; 3) Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i njegovi protokoli; 4) Okvirna konvencija Saveta Evrope za zaštitu nacionalnih manjina; 5) Konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije; 6) Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena; 7) Konvencija o pravima deteta; 8) Konvencija protiv mučenja i drugih okrutnih, nehumanih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja; 9) Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, 10) Regionalni instrumenti ([...] Američka konvencija o ljudskim pravima, Afrička povelja o ljudskim pravima)¹⁵. Štaviše, usvojen je značajan broj konvencija, deklaracija koje, posebno ili uopšteno, priznaju i štite ljudska prava osoba koje žive sa HIV-om.¹⁶

¹¹ United Nations and World Health Organization, Right to Health, Fact Sheet no. 31, dostupno na: <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/Factsheet31.pdf>, str. 21.

¹² Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights and Joint United Nations Programme on HIV/AIDS, International Guidelines on HIV/AIDS and Human Rights, 2006, str. 77.

¹³ A/CONF.157/24 (Part I), chap. III.

¹⁴ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights and Joint United Nations Programme on HIV/AIDS, International Guidelines on HIV/AIDS and Human Rights, 2006, str. 78

¹⁵ Treba zapamtiti da raspoređeni akti od jedan do osam direktno su primenjene i na Kosovu, u skladu sa članom 22. Ustava.

¹⁶ London Declaration on AIDS Prevention, World Summit of Ministers of Health, 28 January 1988; Paris Declaration on Women, Children and AIDS, 30 March 1989; Recommendation on the Ethical Issues of HIV Infection in the Health Care and Social Settings, Committee of Ministers of the Council of Europe, Strasbourg, October 1989 (Rec. 89/14); Council of Europe, Committee of Ministers, Recommendation R(87) 25 to member States concerning a common European public health policy to fight AIDS, Strasbourg, 1987; European Union, European Parliament and Council Decisions on "Europe Against AIDS" programme (including dec. 91/317/EEC and dec. 1279/95/EC); Declaration of Basic Rights of Persons with HIV/AIDS, Organizing Committee of the Latin American Network of Community-Based Non-Governmental Organizations Fighting AIDS, November 1989; Declaration of the Rights of the People with HIV and AIDS, United Kingdom, 1991; Australian Declaration of the Rights of People with HIV/AIDS, National Association of People Living with

Međunarodne preporuke u vezi sa HIV/AIDS-om i ljudskim pravima¹⁷

39. Kancelarija poverenika Ujedinjenih nacija za ljudska prava i Program Ujedinjenih nacija za HIV/AIDS (UNAIDS) su 1996. godine po prvi put objavili Međunarodne smernice u vezi sa HIV/AIDS-om i ljudskim pravima. Ovaj dokument je revidiran i 2006. godine, kada je objavljena i najnovija verzija ovih preporuka. Cilj ovih preporuka je da pomognu državama da tumače u praksi norme međunarodnog prava o ljudskim pravima u kontekstu osoba sa HIV-om.
40. Ovaj dokument uspostavlja dvanaest (12) preporuka za države da poštuju, štite i promovišu prava osoba koje žive sa HIV-om. Za potrebe ovog izveštaja, pomenućemo samo neke od njih¹⁸:
- **PREPORUKA 1:** *Države treba da uspostave efikasan okvir za njihovo reagovanje na HIV, koji obezbeđuje koordiniran, otvoren, transparentan i odgovoran pristup integraciji politike i programa za HIV između svih grana vlasti.*
 - **PREPORUKA 5:** *Države treba da uspostave ili ojačaju zakone protiv diskriminacije i druge zakone koji štite ranjive grupe, osobe koje žive sa HIV-om i osobe koje nisu sposobne, za zaštitu od diskriminacije u javnom i privatnom sektoru, kako bi se obezbedila privatnost i poverljivost etike u istraživanjima koja uključuju ljude, za podizanje nivoa obrazovanja i razumevanja kao i obezbeđivanje efikasnog i brzog administrativnog i civilnog mehanizma.*
 - **PREPORUKA 6 (revidirana 2002. godine):** *Moraju se uspostaviti zakoni koji obezbeđuju regulisanje dobara, usluga i informacija povezane sa HIV-om kako bi se osigurao širi pristup preventivnih usluga i mera, odgovarajućih informacija o sprečavanju i brizi za HIV, i za bezbedno i efikasno lečenje po pristupačnoj ceni. Države takođe treba da preduzmu potrebne mere kako bi se osiguralo da sva lica, jednako, imaju pristup na dobra, usluge i informacije visokog kvaliteta za sprečavanje, lečenje, negu i podršku, uključujući antiretrovirusne i druge delotvorne i sigurne lekove, dijagnostiku kao i tehnologije za prevenciju, lečenje i olakšanje [...] Države treba da preduzmu takve mere na nacionalnom i međunarodnom nivou, uz posebnu pažnju na grupe i pojedince u ranjivim pozicijama.*

HIV/AIDS, 1991; Prague Statement, Pan-European Consultation on HIV/AIDS in the Context of Public Health and Human Rights, November 1991;

¹⁷Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights and Joint United Nations Programme on HIV/AIDS, International Guidelines on HIV/AIDS and Human Rights, 2006

¹⁸Druge smernice se nalaze na: High Commissioner for Human Rights and Joint United Nations Programme on HIV/AIDS, International Guidelines on HIV/AIDS and Human Rights, 2006, od 17. do 19. stranice.

- **PREPORUKA 8:** *Države, u saradnji sa zajednicom, treba da promovišu okruženje koje daje podršku i osnažuje žene, decu i druge ugrožene grupe rešavajući glavne predrasude i nejednakosti kroz dijalog u zajednici, posebno planiranjem socijalnih i zdravstvenih usluga i podržavanjem društvenih grupa.*
- **PREPORUKA 10:** *Države treba da osiguraju da vlada i privatni sektor razviju kodekse ponašanja u vezi sa HIV-om, kodeksi koji pretvaraju principe ljudskih prava u kodekse prakse i profesionalne odgovornosti, sa pratećim mehanizmom za sprovođenje i primenu tih kodeksa.*

Svetska zdravstvena organizacija: Konsolidovane smernice za usluge testiranja na HIV

41. Ove smernice su objavljene¹⁹ od strane Svetske zdravstvene organizacije (SZO) 2015. godine. Dokument donosi odgovarajuće postojeće smernice za pružanje usluga za testiranje na HIV i upućuje na pitanja i elemente za njihovo efikasno pružanje i da budu iste u društvenom smislu i za različite zajednice.
42. U nastavku ćemo sažeti neke od ključnih obaveza koje ove smernice preporučuju državama kako bi njihova politika i prakse bile u skladu sa ciljevima SZO-a što se tiče ove oblasti.

- **Usluge pre testiranja na HIV**

U ovom delu smernica se govori o osnovnim uslugama pre testiranja i tokom testiranja. Neke osnovne usluge treba da se pružaju u svim slučajevima, bez obzira na pristup koji je odabran za usluge testiranja na HIV. Aktivnosti/obaveze koje se proističu za države u ovom delu su sledeće²⁰:

1. Promocija usluga testiranja na HIV²¹.
2. Stvaranje povoljnog okruženja: ²² SZO, što se tiče ovog dela, preporučuje da *treba da postoje inicijative za uspostavljanje i sprovođenje zaštite privatnosti i za uspostavljanje praksi, politika i zakona za sprečavanje diskriminacije i da se promovise tolerancija i prihvatljivost za osobe koje žive sa HIV-om. Ove mere utiču na stvaranje okruženja gde je lakše izlaganje statusa HIV-a.*
3. Obezbeđivanje poverljivih prostorija i održavanje poverljivosti²³: *Poverljivost se ne odnosi samo na rezultate i odnose statusa HIV-a, nego i na bilo koji lični podatak. Usluge testiranja na HIV treba da izbegavaju prakse koje nenamerno objavljuju rezultate testiranja klijenta ili status HIV-a kod drugih u čekaonicama unutar zdravstvenih ustanova.*

¹⁹ World Health Organization, Consolidated guidelines on HIV testing services, dostupno na: <https://www.who.int/hiv/pub/guidelines/hiv-testing-services/en/>

²⁰ Budući da neke se same objašnjavaju svojim nazivom, staćemo na šire objašnjenje samo na neke od ovih obaveza.

²¹ World Health Organization, Consolidated guidelines on HIV testing services, str. 18.

²² Na istom mestu, str. 20.

²³ Na istom mestu, str. 20.

4. Informisanje pre testiranja.²⁴
5. Informisani pristanak (o testiranju): *Informisani pristanak (informed consent) mora uvek da se dobije individualno i privatno od osobe koja dolazi na testiranje. U većini slučajeva, usmeni pristanak je dovoljan. Pružalac usluga mora osigurati da je klijent dovoljno naučio o testu da bi mogao dati informisani pristanak*²⁵. *Nevoljno, obavezno ili prisilno testiranje nikada nije dozvoljeno*²⁶.

- **Pristup pružanju usluga**

U ovom delu smernica date su sledeće preporuke:

1. Sve usluge testiranja na HIV treba da imaju **Standardne operativne protokole** (u daljem tekstu SOP).²⁷
2. Integracija usluga testiranja na HIV sa drugim službama.
3. Decentralizacija pružanje usluga testiranja na HIV.
4. Korišćenje laičkih pružalaca usluga za neke kliničke usluge, uključujući savetovanje i upućivanje. Laički pružaoci usluga, koji su obučeni i nadgledani da koriste testove za brzu (rapidnu) dijagnostiku (TRD), mogu samostalno da obavljaju bezbedne i efikasne usluge testiranja na HIV²⁸.

Prioritetne populacije

43. Sledeće kategorije spadaju među prioritetnima populacijama, koja se smatra ranjivima, posebno u odnosu na pristup uslugama i lečenju za HIV:

- **Deca**²⁹

Imajući u vidu visoku stopu smrtnosti kod dece (posebno dece uzrasta do jedne godine), SZO daje sledeće preporuke u vezi sa pružanjem usluga testiranja na HIV u slučaju dece:

1. Sva novorođenčadi uzrasta 4 – 6 nedelja koja su izložena HIV-u treba da se podvrgnu virološkom testiranju, ili kad god je to moguće nakon tog vremena.
2. Preporučuje se da se novorođenčadi sa većom izloženošću HIV-u podvrgavaju serološkom testiranju u dobi od oko devet (9) meseci (ili najmanje pri poslednjoj poseti za vakcinaciju).
3. Deca starija od 18 meseci, za koje se sumnja da su zaražena HIV-om, ili su izložena HIV-u, preporučuje se da se podvrgnu serološkom testiranju [...].
4. Preporučuje se da se novorođenčadi sa znakovima ili simptomima koji ukazuju na HIV infekciju podvrgavaju serološkom testiranju i, ako imaju reakcije, da se upute na virološka ispitivanja.
5. Deci školskog uzrasta (6-12 godina) treba pokazati pozitivan HIV status.

²⁴ Na istom mestu, str. 20.

²⁵ Na istom mestu, str. 24.

²⁶ Na istom mestu, str. 39.

²⁷ P Na istom mestu, str. 39.

²⁸ WHO, Consolidated guidelines, str. 44.

²⁹ Isto, strana 60 – 62.

- **Trudnice**

Što se tiče trudnica, SZO preporučuje pružanje usluga testiranja na HIV za trudnice putem PITC metode³⁰. U oblastima sa visokom prevalencom HIV-a, SZO preporučuje testiranje na HIV parovima i partnerima za sve trudnice i njihove partnere. [...] U područjima sa niskom prevalencom HIV-a, SZO preporučuje testiranje HIV-a trudnica iz ključne populacije i partnere ovih žena koje su dijagnostifikovane HIV-om³¹.

Ključne populacije

44. Što se tiče ključnih populacija, SZO preporučuje:

1. Usluge testiranja na HIV treba neprekidno pružati svim ključnim populacijama.
2. Parovima i partnerima treba pružati usluge testiranja na HIV i podršku za zajedničko otkrivanje (HIV statusa, ako je rezultat pozitivan).
3. Usluge testiranja na HIV treba da budu dobrovoljne u svim slučajevima.

Pravna analiza

45. Ustav, kao najviši pravni akt zemlje, štiti i garantuje osnovna ljudska prava i slobode, stoga je u interesu funkcionisanja pravne države sprovođenje i ostvarivanje u praksi ovih prava. Ustavne garancije služe zaštititi ljudskog dostojanstva i funkcionisanju pravne države. Ustav, u članu 21. izričito utvrđuje obavezu svih organa da poštuju slobode i prava drugih, te je stoga ovaj princip imperativ i moraju ga poštovati svi, uključujući i zdravstvene ustanove.

46. Ustav, u članu 25. stav 1. utvrđuje: „*Svako lice ima pravo na život.*“ Ovaj stav jasno pokazuje da je pravo na poštovanje života građana u središtu ustavnog sistema za zaštitu ljudskih prava, a pravo na život (njegova nepovredivost) je apsolutno ljudsko pravo, koje se ne može ograničiti ni pod kojim okolnostima i nije dozvoljeno izbegavanje ovog prava. Ombudsman napominje da Ustav jasno utvrđuje da svaka osoba ima pravo na poštovanje svog fizičkog i psihičkog integriteta, što između ostalog, kada je u pitanju pravo na lični integritet, pravo na zdravlje i pravo na život, država ima **pozitivnu obavezu** da preduzme sve mere da zaštiti nepovredivost fizičkog i zdravstvenog integriteta osoba, posebno kada je ugrožen integritet i ljudski život. Ustavni sud Republike Kosovo, u Presudi KI. 41-12, utvrdio je da je došlo do povrede prava na život u slučajevima kada nadležni državni organi nisu pružili dovoljnu zaštitu građanima i kada su to zahtevale okolnosti slučaja. **Ustavni sud naglašava da je pravo na život najvažnije pravo od svih ljudskih prava, iz kojeg proizilaze sva druga prava i pojašnjava da postoje pozitivne obaveze za organe**

³⁰ Program of Infant/Toddler Care (Program za brigu o novorođenčadi/decima)

³¹ WHO, Consolidated guidelines, strana 65.

vlasti da preduzmu preventivne i operativne mere da zaštite živote svih onih koji su izloženi opasnosti.

47. Ombudsman podseća da, u skladu sa članom 53. Ustava, osnovna ljudska prava i slobode zagarantovana ovim Ustavom se tumače u saglasnosti sa sudskom odlukom Evropskog suda za ljudska prava (u daljem tekstu: *Evropski sud*).
48. U tom aspektu, pristup zasnovan na ljudskim pravima, što se tiče osoba sa HIV/AIDS-om, razjašnjen je u slučaju *Kiyutin protiv Rusije*, koji je, po prvi put, omogućio Evropskom sudu da tretira povezanost između statusa HIV/AIDS-a i Evropske konvencije o ljudskim pravima. U ovom predmetu, od Evropskog suda se tražilo da primeni načelo sprečavanja diskriminacije u vezi sa članom 8. Evropske konvencije, koji je zaključio: „*Sud smatra da su osobe koje žive sa HIV-om ugrožena grupa*“; kao i da infekcija HIV-om spada u „*drugi status*“ u tekstu člana 14. Evropske konvencije kada se navode zaštićene osnove, koje potencijalno mogu predstavljati diskriminaciju.³² Shodno tome, opravdanja vezana za stigmatu i predrasude o osobama sa HIV/AIDS-om i njihovo držanje u nepovoljnom položaju ne mogu se prihvatiti kao razumna niti legitimna.
49. Član 8. Evropske konvencije o ljudskim pravima garantuje pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života. U tom aspektu, zaštita ličnih podataka je veoma važna za privatni život i stvara pozitivne obaveze za državu da ih zaštiti, posebno u slučajevima osetljivih podataka o zdravstvenom stanju. Vezano za ovo pitanje, Evropski sud, u predmetu *I protiv Finske* definiše: „*Poštovanje poverljivosti medicinskih podataka je osnovni princip ... posebno u zaštiti poverljivosti o informacijama osoba zaraženih HIV-om. Dakle, država je dužna da pruži praktičnu i efikasnu zaštitu i da isključi svaku mogućnost da dođe do neovlašćenog pristupa ličnim zdravstvenim podacima.*”
50. Član 2. Konvencije utvrđuje opšte obaveze države da zaštiti pravo na život i uključuje **pozitivne i negativne** aspekte: *a) pozitivnu obavezu* da zaštiti život; i *b) negativnu obavezu* da se uzdrži od nezakonitog lišavanja života. Pozitivna obaveza nameće obaveze **prevencije i istrage**. **Obaveze prevencije** (vidi predmet *Osmani protiv Velike Britanije od 28. februara 1998. godine*) obavezuju vlade država na sprečavanje i borbu protiv krivičnih dela. Ako se utvrdi da su vlade imale saznanja, ili da su trebale imati saznanja u vreme postojanja realne i direktne opasnosti po život identifikovane osobe, od krivičnih dela trećih lica i **ako nisu preduzele odgovarajuće mere u okviru svojih nadležnosti**, koje su se, prema razumnoj proceni, mogle očekivati, kako bi se izbegla opasnost po život, **iste trebaju biti odgovorne za nesprovođenje pozitivnih obaveza**.
51. Član 3. Konvencije takođe nameće državi obavezu da ***niko ne sme biti podvrgnut mučenju, ili nečovečnom ili ponižavajućim postupanju ili kažnjavanju***. Konvenciju treba shvatiti sa stanovišta njene „svrhe i cilja“, kako je izneo Evropski sud, kako bi se zaštitila pojedinačna ljudska bića u smislu vrednosti demokratskog društva, što

³² Kiyutin protiv Rusije, ESLjP, stavovi 57. i 64.

podrazumeva da se njene odredbe trebaju tumačiti i sprovoditi radi pružanja praktične i efikasne zaštite.

52. Član 3. Konvencije sadrži materijalne i proceduralne aspekte, kao što je na primer obaveza da se istražuju *prima facie* navodi o mučenju i drugom nečovečnom postupanju. Prema sudskoj praksi Evropskog suda, član 3. Konvencije može biti ugrožen namernim zlostavljanjem, ali i nemarnošću ili pasivnošću u preduzimanju određenih koraka ili neuspehom u obezbeđivanju odgovarajućih standarda zaštite. Ovaj član nameće kako negativne obaveze tako i pozitivne obaveze, odnosno obavezu da se ne izvrši određeno delo, kao i obavezu da se preduzmu pozitivni koraci kako bi se pojedincima obezbedilo poštovanje njihovih prava i da se zaštite od zlostavljanja.
53. Polazeći od sudske prakse Evropskog suda u slučajevima pružanja zdravstvene zaštite, jasno se vidi da država ima obavezu da obezbedi adekvatne sisteme rada i osoblje sposobno da zaštiti život, npr. u bolnicama, koji treba da preduzmu adekvatne mere za zaštitu života pacijenata,³³ da ne uskraćuju stavljanje na raspolaganje zdravstvene zaštite (da im obezbede zdravstvenu zaštitu)³⁴ i treba da im obezbede adekvatne (odgovarajuće) lekove.³⁵ Sud je utvrdio povredu člana 2. u slučaju deteta koje je umrlo u ambulatno vozilo jer ga bolnica nije prihvatila i prebačen je u druge institucije, zbog nedostatka specijalizovane opreme³⁶ i u slučajevima kada je zbog lošeg funkcionisanja bolničkih odeljenja došlo do nedostatka hitne medicinske nege, što se završilo smrću. Stoga, i u ovom predmetu, sud je utvrdio da ova radnja predstavlja povredu člana 2.³⁷
54. Zakona br. 04/L-125 o zdravstvu koji jasno utvrđuje da će se sprovođenje ovog zakona izvršiti poštujući dostojanstvo, osnovna ljudska prava i slobode utvrđene Ustavom Republike Kosova, sporazumima i međunarodnim instrumentima, koje se garantuju Ustavom, i neposredno se sprovode u Republici Kosova, utvrđuje da su prava i odgovornosti građana, stanovnika, kao i drugih korisnika zdravstvene zaštite regulisana Zakonom o pravima i odgovornostima građana u zdravstvenoj zaštiti, koji će biti analiziran u sledećim stavovima ovog izveštaja.
55. Član 5. Zakona br. 04/L-125 o zdravstvu, u svojim stavovima, utvrđuje osnovne principe na kojima se sprovodi zdravstvena zaštita u zdravstvenim ustanovama, rukovodeći se principom sveobuhvatnosti i nediskriminacije, u cilju obezbeđivanja jednakih zdravstvenih standarda za sve građane. Zakon, ovim članom, utvrđuje da, tokom ispunjavanja zahteva građana u pružanju zdravstvenih usluga na svim nivoima zdravstvene zaštite, zdravstvena zaštita će im biti pružena bez diskriminacije na osnovu pola, etničke pripadnosti, rase, boju kože, jezika, veroispovesti, političkih ubeđenja, socijalni status, seksualno opredeljenje, stepen fizičkih i mentalnih sposobnosti, porodični status i starost, i ni po kojoj drugoj osnovi. Isto tako, odredbe ovog člana utvrđuju da će građanima biti pružena kvalitetna usluga zdravstvene

³³ *Vo protiv Francuske*

³⁴ *Kipar protiv Turske*

³⁵ *Panaïtescu protiv Rumunije*

³⁶ *Asiye Genç protiv Turske*

³⁷ *Vidi Mehmet Şentürk i Bekir Şentürk protiv Turske*

zaštite i da će se tokom njihovog tretmana primeniti međunarodni standardi u procesu organizacije i razvoja i ponude zdravstvene zaštite, u vezi sa svim aspektima uključujući: tretman fokusiran na pacijente, korišćenje resursa, organizaciju rada, obuku, edukaciju, licenciranje, akreditaciju, etičke smernice i zaštitu interesa korisnika zdravstvenih usluga.

56. Član 13. Zakona br. 04/L-125 o zdravstvu jasno utvrđuje pozitivne obaveze zdravstvenih organa, koji imaju obavezu da, u sprovođenju zdravstvene zaštite građana, sprovode razne mere i radnje, u zavisnosti od situacije, gde se, između ostalog, zahteva i sprečavanje, rano otkrivanje i lečenje zavisnih bolesti, seksualno prenosivih bolesti i HIV infekcije. Štaviše, član 24. utvrđuje slučajeve kada institucija zdravstvene zaštite nije u stanju da pruža potrebnu zdravstvenu zaštitu u okviru njenog delokruga, ona je u obavezi da preporučuje građaninu odlazak u drugu zdravstvenu ustanovu koja je u mogućnosti da tretira poseban slučaj, uz odgovarajuću medicinsku dokumentaciju, poštujući sistem referisanja iz člana 16. stav 3. ovog Zakona. Član 52. Zakona br. 04/L-125 o zdravstvu jasno utvrđuje da je vlasnik podataka zdravstvena ustanova, koja vrši njihovu registraciju i odgovorna je za sakupljanje, skladištenje, i upravljanje podacima na redovan i bezbedan način, lak pristup podacima, **zaštitu i poverljivost ličnih podataka i zaštitu podataka od zloupotrebe**, saglasno sa važećim zakonodavstvom. .
57. Zakon br. 02/L-109 o sprečavanju i suzbijanju zaraznih bolesti utvrđuje da je cilj ovog zakona određivanje zaraznih bolesti i uređivanje aktivnosti za njihovo pravovremeno otkrivanje, evidentiranje pojave, sprečavanje, zaustavljanje širenja i lečenje. Pojam „zarazna bolest“, prema ovom zakonu, definiše se kao bolest koju uzrokuju mikroorganizimi i paraziti koji se neposredno ili posredno prenose sa bolesnika ili nosioca uzročnika na zdrava lica i sa životinja i stočarskih proizvoda na ljude. Ovaj zakon, u članu 3. utvrđuje listu zaraznih bolesti, prema Međunarodnoj klasifikaciji bolesti, u kojoj se navodi da je njihova prevencija i sprečavanje u interesu naše zemlje a, između ostalog, nalaze se bolesti koje su klasifikovane pod šifrom B20 do B24, koje su HIV/AIDS.
58. Zakon br. 02/L-109 o sprečavanju i suzbijanju zaraznih bolesti utvrđuje mere koje treba preduzeti za pravovremeno otkrivanje izvora infekcije i puteva njenog prenošenja. Stoga su zdravstvene ustanove dužne da obavljaju neophodne radnje za ispitivanje prisustva hepatičnih markera B i C, HIV virusa i sifilisa, dobrovoljnog davanja krvi. Zakon takođe utvrđuje da lica nosioci antigena hepatitisa B i C i HIV-a moraju se strogo ponašati prema odgovarajućim stručnim uputstvima lekara kako ne bi širili bolest ili prenosili infekciju.
59. Zakon br. 2004/38 o pravima i odgovornostima stanovnika u zdravstvenom sistemu, član 4. stav 1. utvrđuje prava svakog stanovnika na zdravstvenu zaštitu, u skladu sa njegovim zdravstvenim stanjem, naglašavajući da zdravstvena zaštita treba da bude adekvatna i trajno dostupna svima, bez diskriminacije; dok stav 2. pojašnjava da je zdravstvena zaštita adekvatna ukoliko je u saglasnosti sa profesionalnim i etičkim propisima i relevantnim smernicama koje se odnose na određenu uslugu

zdravstvene zaštite. Iz analize ovog slučaja, vidi se da odgovorni organi nisu uspjeli da ispune zakonske i ustavne obaveze i da su vršili povredu, jer je direktno utvrđeno da, u ovom slučaju, zdravstvena zaštita prema osobama zaraženim HIV/AIDS-om na Kosovu, posebno što se tiče analiza CD4 i virusnog opterećenja, nije bila adekvatna, jer testovi nisu uspjeli nekoliko puta, zbog toga medicinski tretman (ARV terapija) nije pružen u skladu sa njihovim zdravstvenim stanjem.

60. Zakon br. 2004/38 o pravima i odgovornostima stanovnika u zdravstvenom sistemu, član 20. jasno utvrđuje da građanin ima pravo na zaštitu poverljivosti i privatnosti svojih ličnih podataka, informacija vezanih za njegovo zdravstveno stanje i medicinski tretman, kao i na bilo koje druge informacije koje se nalaze u njegovoj zdravstvenoj dokumentaciji, ostavljajući mu/joj (građaninu) u punoj diskreciji da izjavi ko može da dobije informacije o njegovoj bolesti i očekivanom ishodu odnosno ko nema pravo da bude delimično ili u potpunosti upoznat sa njegovim zdravstvenim podacima.
61. Prema zakonodavcu Kosova, svrha izrade zakona br. 2004/38 o pravima i odgovornostima stanovnika u zdravstvenom sistemu, bila je da se definišu prava i odgovornosti građana u zdravstvenoj zaštiti i uspostave mehanizmi za zaštitu i obezbeđivanje ovih prava i odgovornosti. Zakon obavezuje zdravstvene ustanove da neprekidno posvete pažnju zdravlju pacijenta, dok se isti nalazi u zdravstvenim ustanovama, u saglasnosti sa profesionalnim i etičkim propisima. Ovaj zakon u sebi sadrži više prava u vezi sa pružanjem zdravstvenih usluga, obavezujući zdravstvene ustanove da **poštuju prava građana** na kvalitetnu zdravstvenu zaštitu, pravo izbora zdravstvenog radnika, pravo na ljudsko dostojanstvo, pravo na komunikaciju, pravo na napuštanje ustanove, **pravo na informisanost**, pravo na ličnu odluku, **pravo na privatnost** itd. Imajući u vidu gore navedeno, jasno se može videti, u ovom slučaju, zdravstvene ustanove, u toku zdravstvenog tretmana lica zaraženih HIV/AIDS-om, nisu uspele da sprovedu i **poštuju prava i odgovornosti građana** na kvalitetnu zdravstvenu zaštitu u vezi sa pružanjem usluga zdravstvene zaštite u slučajevima HIV-a i AIDS-a.
62. Zakon br. 06/L-082 o zaštiti ličnih podataka, pojam „*Lični podaci*” definiše kao svaku informaciju koja se odnosi na fizičko lice čiji je identitet utvrđen ili se može utvrditi (‘subjekat podataka’); fizičko lice čiji se identitet može utvrditi je lice koje se može identifikovati, direktno ili indirektno, naročito čiji identitet se može utvrditi na osnovu imena, identifikacionog broja, podataka o lokaciji, on line identifikatora ili jednog ili više specifičnih faktora koji se odnose na fizički, psihološki, genetski, mentalni, ekonomski, kulturni ili društveni identitet tog fizičkog lica, a pojam „*Klasifikacija ličnih podataka*” definiše kao obeležavanje ličnih podataka kako bi dokazivali svoju osetljivu prirodu. Zakonom je utvrđeno da za tajne podatke treba odrediti uslove, prema kojima korisnik može da obavi svoju obradu. Stoga, klasifikacija treba ostati priložena osetljivim ličnim podacima do brisanja, uništavanja ili anonimizacije istih; dok što se tiče pojma „*Osetljivi lični podaci*” definisani su kao lični podaci koji otkrivaju etničko ili rasno poreklo, politička ili filozofska ubeđenja, veroispovest,

članstvo u sindikatu **ili bilo koji podatak koji se odnosi na zdravstveno stanje ili seksualni život**, svako učešće ili uklanjanje iz krivičnih ili prekršajnih evidencija koje se vode u skladu sa zakonom. Vredi napomenuti da je i Zakon br. 03/L-172 o zaštiti ličnih podataka, koji je ukinut Zakonom br. 06/L-082 o zaštiti ličnih podataka, zahtevao da **osetljivi lični podaci treba da se zaštićuju i klasifikuju na poseban način**, u cilju sprečavanja bilo kojeg neovlašćenog pristupa i korišćenja od trećih strana, izuzev slučajeva koji su utvrđeni zakonom. Iz gore navedenog, vidi se da nije bilo pravne prepreke za zdravstvene vlasti da zaštite podatke građana zaraženih HIV-om i AIDS-om, ali takva radnja nije uočena tokom istrage po službenoj dužnosti ovog slučaja.

63. Administrativno Uputstvo (zdravstvo) Br. 02/2011 o delatnosti, strukturi i funkcijama zdravstvenih usluga za HIV-AIDS, koje proizlazi iz Zakona br. 02/L-109 o sprečavanju i suzbijanju zaraznih bolesti, ima za cilj da uređuje organizovanje, upravljanje, strukturu i delatnost zdravstvenih usluga koje se pružaju od strane zdravstvenih ustanova za prevenciju i kontrolu HIV/AIDS na Kosovu, utvrđujući da Ministarstvo zdravlja treba da formira **Kosovski Komitet za HIV/AIDS**. Isto tako, Uputstvo jasno utvrđuje prava osoba koje žive sa HIV/AIDS-om, utvrđujući da će takve osobe primiti zaštitu, podršku i usluge lečenja saglasno sa međunarodnim dobrim praksama, i takođe će biti zaštićena poverljivost o njihovoj zarazi HIV/AIDS-om. U vezi sa rezultatima testiranja za HIV pozitivne osobe, Uputstvo utvrđuje da sa rezultatima testiranja krvi mogu biti upoznati samo testirana osoba, suprug/supruga ili partner/partnerka sa kojim/kojom zajedno živi, roditelji ili zakonski staratelj kada je ovaj zadnji maloletno lice ili izgubio poslovnu sposobnost. Uputstvo takođe utvrđuje situaciju kada se osoba zaražena HIV/AIDS-om nalazi u vaspitno-popravnim ustanovama, institucijama sa stalnim socijalnom zaštitom, u zatvorima ili centrima za pritvor, a o HIV pozitivnim rezultatima, rezultat testiranja se saopštava osoblju koje je zaduženo da se bavi savetovanjem i informisanjem i osobljem koje se brine i tretira zaraženu osobu u u vaspitno-popravnim ustanovama, institucijama sa stalnim socijalnom zaštitom, u zatvorima ili centrima za pritvor. Tokom izrade ovog izveštaja, 24. aprila 2019. godine, ministar je potpisao Administrativno Uputstvo br. 1/2019, koji će stupiti na snagu nedelju dana od dana potpisivanja i isto će ukinuti Administrativno Uputstvo br. 2/2011 o delatnosti, strukturi i funkcijama zdravstvenih usluga za HIV-AIDS.
64. Administrativno Uputstvo (MZ) br. 08/2015 o kliničkim vodičima i protokolima, koje proizlazi iz Zakona br. 04/L-125 o zdravstvu, ima za cilj da uspostavi organizacionu strukturu, da utvrdi dužnosti, sastav administrativnih organa, vremenske rokove za izradu, revidiranje i ukidanje kliničkih vodiča i protokola na teritoriji Republike Kosova u cilju poboljšanja kvaliteta i bezbednosti zdravstvenih usluga. Ali iz pravne analize ovog slučaja, vidi se da postoje mnogi nedostaci u uređivanju standardnih operativnih procedura.

Zaključci Ombudsmana

65. Ombudsman, na osnovu iznetih nalaza i prikupljenih činjenica, kao i analize relevantnih zakona koji utvrđuju pravo osoba zaraženih HIV-om i AIDS-om na Kosovu, **utvrđuje povredu osnovnih ljudskih prava i sloboda**, budući da nadležni organi nisu ispunili ustavne i zakonske obaveze prema osobama zaraženim HIV-om i AIDS-om, i kao posledica nastalog stanja zbog nefunkcionisanja aparature za merenje CD4 i virusnog opterećenja, nabavke reagensa i nedostatka lekova ARV za decu, imao je direktan uticaj na lečenje ovih osoba.
66. Ombudsman zaključuje da je pozitivno da Kosovo i dalje ima nizak stepen širenja osoba zaraženih HIV-om i AIDS-om, međutim diskriminacija i stigma koje okružuje ključne populacije, ARV terapija koja nije stalno prisutna za lečenje osoba koje žive sa HIV-om i AIDS-om, posebno za decu, i da ista nije uopšte navedena u esencijalnoj listi lekova, predstavlja povredu prava ovih osoba. Stanje može biti lošije na osnovu tvrdnji vlasti da neki građani primaju usluge za HIV i AIDS u susednim zemljama, kao što su Severna Makedonija i Albanija. Na osnovu nalaza iz sastanaka sa institucijama, izveštava se o nefunkcionisanju karika javnog zdravstvenog sistema i privatnog, o neprijavlivanju slučajeva testiranih na HIV u privatnim zdravstvenim institucijama, kao i o neprijavlivanju u NIJK. Kosovo ima snažan ustavni okvir za zaštitu osoba sa HIV/AIDS-om; niz relevantnih zakona i politika, uključujući Nacionalni strateški plan za HIV/AIDS za period 2018-2022 na Kosovu, koji je nastavak prethodnih nacionalnih planova za HIV/AIDS i zasniva se na grantovima za HIV iz Globalnog fonda i preporukama datim od strane misije SZO-a, zadužene u 2014. godini, da pregleda prethodni strateški plan i program za HIV; u nalazima i preporukama Studije o proceni spremnosti za tranziciju, koja je završena 2017. godine.
67. Ombudsman zaključuje da Kosovo ima snažan ustavni okvir za zaštitu osoba sa HIV-om i AIDS-om, kao i niz relevantnih zakona i politika, i u ovom kontekstu, postignuta su neka značajna dostignuća. Međutim, napredak nije bio jednak sa brojnim izazovima koji ometaju pravilno sprovođenje, a odnose se generalno na zdravstveni sistem, uključujući niske budžetske doprinose za zdravstvo, slabo sprovođenje zakona i politike, slabu koordinaciju između sektora, kao i među organa, slabo praćenje, odgovornost i slabo učešće ključnih populacija, uključujući marginalizovane grupe, u razvoju politike vezano za HIV/AIDS na Kosovu. Privatnost i poverljivost se poštuju u pravoj meri od strane profesionalaca, dok smo tokom istrage ovog slučaja pronašli dokaze o obaveznom tretmanu u vezi sa obavljanjem HIV/AIDS analize pre hirurških intervencija, radnje koje su praćene nekažnjavanjem, što je povreda ne samo ljudskih prava na privatnost, već deluje i kao razočarenje u traženju usluga od profesionalaca javnog zdravstva na Kosovu.
68. U prethodnim izveštajima, Ombudsman je pokrenuo pitanje potrebe uključivanja predmeta seksualnog obrazovanja u škole, i u tom aspektu je preduzeto nekoliko akcija. Međutim, smatramo da je potrebno uložiti više napora za sveobuhvatno

seksualno obrazovanje dece, adolescenata i mladih ljudi izvan škola.³⁸

69. Ombudsman zaključuje da, uprkos uspostavljenoj pravnoj infrastrukturi u vezi sa lečenjem HIV/AIDS-a na Kosovu, zdravstvene vlasti, barem do sada, nisu uspele da izrade jasne protokole sa standardnim procedurama za tretman i upravljanje slučajevima sa HIV u zdravstvenim ustanovama. Ombudsman takođe izražava zabrinutost u vezi sa testiranjem krvi u kabinetima za transfuziju krvi, uprkos činjenici da postoji ubeđenje da tamo postoji stroga kontrola testiranja pre nego što se krv daje pacijentu, s obzirom da iz informacija dobijenih na terenu (vidi stavove 5. i 9. ovog Izveštaja), kao i iz slučajeva koje je ranije istraživala IO, za koje je utvrdila povredu i izdala izveštaje sa preporukama³⁹, jasno se vidi da postoje pokazatelji za moguće propuste tokom testiranja krvi u kabinetima za transfuziju krvi, jer je uočeno da ne postoji bilo kakav spoljni kontrolni mehanizam u vezi sa kontrolom kvaliteta krvi i njenih proizvoda.
70. U vezi sa nesaradnjom direktora Klinike za infektivne bolesti sa IO-m, tokom istrage ovog slučaja (vidi stav 4. ovog izveštaja), Ombudsman podseća da član 132. Ustava, u stavu 3. utvrđuje: „*Bilo koji drugi organ ili institucija, koja sprovodi legitimnu vlast u Republici Kosovo je dužna da odgovori na zahteve Ombudsmana i da mu/joj predstavi sva dokumenta i informacije koje su od njega zatražena u saglasnosti sa zakonom*“; dok Zakon br. 05/L-019 o Ombudsmanu, u članu 18, stav 6, utvrđuje: „*Narodni Advokat ima pristup u dosijea i dokumenta svakog autoriteta Republike Kosovo, uključujući i lekarska dosijea za lica lišena slobode, u skladu sa zakonom i može iste da razmatra u vezi slučajeva koji su u razmatranju i prema ovom zakonu, može da zahteva od svakog autoriteta Republike Kosovo i njihovog osoblja da saraduju sa Narodnim advokatom, obezbeđujući relevantne informacije, obuhvatajući potpunu ili delimičnu kopiju dosijea i dokumenata prema zahtevu Narodnog advokata*“; dok se u članu 25. stav 2. utvrđuje: „*Odbijanje saradnje sa Narodnim Advokatom od strane civilnog službenika, funkcionera ili javnog autoriteta čini razlog da Narodni advokat zatraži od nadležnog organa pokretanje upravnog postupka obuhvatajući i preduzimanje disciplinskih mera do otpuštanja sa posla ili civilne službe*“; a stav 3. ovog člana utvrđuje: „*U slučaju kada institucija odbije da saraduje ili interveniše u procesu istrage, Narodni advokat ima pravo zahtevati od nadležnog tužilaštva pokretanje zakonske procedure zbog sprečavanja obavljanja službene dužnosti.*“

Ombudsman, na osnovu gore navedenog, u skladu sa članom 135. stav 3. Ustava Republike Kosovo, „*ima pravo da vrši preporuke i predlaže mere onda kada primeti kršenje prava i sloboda ljudi od strane organa javne administracije i ostalih državnih organa*“. Prema članu 18. stav 1.2 Zakona br. 05/L-019 o Ombudsmanu, Ombudsman: „*(...) ima odgovornost da skrene pažnju na slučajeve kada institucije krše ljudska prava i da podnese preporuke da se prekine sa takvim slučajevima (...)*“; kao i: „*da preporuči (...) donošenje ili izmene podzakonskih i upravnih akata od strane institucija Republike Kosovo.*“ (član 18, stav 1.7).

³⁸ Institucija Ombudsmana, Prava na seksualno i reproduktivno zdravlje na Kosovu: Realnost izvan zakona, decembar 2016. godine, dostupno na: <https://www.oik-rks.org/2016/12/08/raporti-te-drejtat-ne-shendetin-seksual-dhe-riprodhues-ne-kosove-nje-realitet-pertej-ligjit/>.

³⁹ Vidi Izveštaj sa preporukama koji je izdao Ombudsman 14. septembra 2017. godine, upućen Glavnom državnom tužiocu i Ministru zdravstva, predmet Ž. br. 765/2016, Nazmi Fazliu.

PREPORUČUJE

1. Ministarstvu zdravstva da:

- *U skladu sa nadležnostima i zakonskim ovlašćenjima, iz ukupnog budžeta MZ-a, izdvaja posebne budžetske stavke za finansiranje/lečenje slučajeva sa HIV/AIDS-om na Kosovu.*
- *Putem nadležnih organa nadgleda primenu vodiča za testiranje i dobrovoljno savetovanje.*
- *Izradi vodič/protokol za lečenje i upravljanje slučajevima sa HIV-om, sa standardnim operativnim procedurama.*
- *Preduzme sve neophodne mere u vezi sa nabavkom antiretrovirusne terapijom za sve uzraste.*
- *Preduzme sve neophodne radnje kako bi se osiguralo da aparature za merenje CD4 i virusnog opterećenja u NIJZ-u budu funkcionalne neprekidno, tako da se slučajevi nefunkcionisanja ne ponove u budućnosti.*

2. Inspektoratu zdravstva da:

- *U skladu sa nadležnostima i zakonskim ovlašćenjima, vrši inspeksijski nadzor nad pitanjem obaveze pacijenata za obavezni laboratorijski tretman u vezi sa testiranjem za HIV, HBsAg i HCV pre nego što podležu elektivnim operacijama u hirurškim klinikama, operacijama carskog reza u ginekološkim klinikama, kao i u drugim javnim i privatnim zdravstvenim ustanovama.*
- *Razmatra pitanje nedostatka antiretrovirusnih lekova za decu u Klinici za infektivne bolesti u Prištini.*
- *U saradnji sa drugim nadležnim organima, da obaveste privatne zdravstvene ustanove koje vrše testiranje osoba na HIV, da imaju obavezu da prijavljuju u NIJZK slučajeve koji rezultiraju pozitivni na HIV, u skladu sa Zakonom.*

3. Univerzitetskoj bolničkoj i kliničkoj službi Kosova da:

- *Donosi pismenu odluku i da obaveste sve podređene jedinice da imaju dužnost i obavezu da saraduju sa Ombudsmanom i da mu obezbede sve potrebne informacije, uključujući puni ili delimični spis predmeta, u skladu sa Ustavom Republike Kosova i Zakonom br. 05/L-019 o Ombudsmanu.*
- *U skladu sa zakonskim nadležnostima i ovlašćenjima, preduzmu sve neophodne mere i obezbede prisustvo kliničkog psihologa u Odeljenju A Klinike za infektivne bolesti u Prištini.*
- *U saradnji sa podređenim jedinicama, preduzmu potrebne mere da se Soba br. 2 Odeljenja A na Klinici za infektivne bolesti u Prištini opremi*

neophodnim inventarom i monitorom za vitalne znakove pacijenta (Spo2, Puls, TA, Temp, Ekg) za lečenje osoba sa HIV/AIDS-om.

U skladu sa članom 132. stav 3. Ustava Republike Kosova („Bilo koji drugi organ ili institucija, koja sprovodi legitimnu vlast u Republici Kosovo je dužna da odgovori na zahteve Ombudsmana i da mu/joj predstavi sva dokumenta i informacije koje su od njega zatražena u saglasnosti sa zakonom“) i članom 28. Zakona br. 05/L-019 o Ombudsmanu („Autoriteti, kojima je Narodni Advokat uputio preporuke, zahtev ili predlog za preduzimanje konkretnih mera, uključujući i disciplinske mere, treba da odgovore u roku od trideset (30) dana. Odgovor treba da sadrži razloge u pisanoj formi o preduzetim radnjama u vezi navedenog pitanja“), ljubazno vas molimo da nas obavestite o radnjama koje ćete preduzeti u vezi sa predmetnim pitanjem.

S poštovanjem,

Hilmi Jashari
Ombudsman